

Dr Magdalena Jaworska-Wołoszyn
Katedra Literatury
Wydział Humanistyczny
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Autoreferat

1. Imię i nazwisko:

Magdalena Jaworska-Wołoszyn

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

Dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii nadany uchwałą Rady Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 19 lutego 2007 roku na podstawie rozprawy doktorskiej: „Zapomniany filozof: Georgios Gemistos (Plethon). Zarys życia i twórczości”, promotor: prof. zw. dr hab. Marian Andrzej Wesoly, recenzenci: prof. zw. dr hab. Krystyna Bartol, ks. prof. nadzw. dr hab. Marian Ciszewski.

Dyplom ukończenia stacjonarnych jednolitych 5-letnich studiów wyższych magisterskich na kierunku filozofia z wynikiem bardzo dobrym, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, tytuł magistra uzyskany w dniu 21 czerwca 2001, temat pracy magisterskiej: „L'interpretazione soggettiva dell'Eros in alcuni dialoghi platonici” promotor: prof. zw. dr hab. Marian Andrzej Wesoly, recenzenci: prof. zw. dr hab. G. Casertano, prof. zw. dr hab. Krystyna Bartol.

Od 1 września 2000 do 31 lipca 2001 w ramach programu Erasmus/Socrates studia w Università degli Studi di Napoli Federico II, Facoltà di Lettere e Filosofia, Corso di Laurea in Filosofia, Napoli (Włochy).

1
Magdalena Jaworska-Wołoszyn

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

Od 2007 do chwili obecnej – adiunkt w Katedrze Literatury, Wydział Humanistyczny, Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim (uprzednio: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim).

Od 2007 do 2009 – umowa o dzieło z Wyższą Szkołą Biznesu z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim.

Od 2007 do 2008 – umowa o dzieło z Wyższą Szkołą Humanistyczno-Ekonomiczną z siedzibą w Łodzi.

Od 2001 do 2007 – doktorant w Zakładzie Historii Filozofii, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.).

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Joannes Italos: „konsul filozofów”. Aporie i rozstrzygnięcia

b) Autor, tytuł publikacji, nazwa wydawnictwa, rok wydania, recenzent wydawniczy:

M. Jaworska-Wołoszyn, *Joannes Italos: „konsul filozofów”. Aporie i rozstrzygnięcia*, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski 2019, ISBN: 978-83-65466-56-3, [recenzja wydawnicza: prof. nadzw. dr hab. Rafał Marcin Leszczyński].

c) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Monografia *Joannes Italos: „konsul filozofów”. Aporie i rozstrzygnięcia* stanowi zwieńczenie moich wieloletnich badań w nieznannej i nowej dziedzinie, jaką jest filozofia bizantyjska, w szczególności zaś nad życiem i filozoficzną doktryną jednego z

najznamienitszych jej przedstawicieli, tj. Jana Italosa. Obok wydanych w ubiegłym stuleciu prac całościowo poświęconych temu jakże osobliwemu i kontrowersyjnemu myślicielowi autorstwa Pelopidasa É. Stephanou (*Jean Italos: philosophe et humaniste*, Roma 1949) oraz Lowella Clucasa *The trial of John Italos and the crisis of intellectual values in Byzantium in the eleventh century* (Institut für Byzantinistik, Neugriechische Philologie und Byzantinische Kunstgeschichte der Universität, München 1981) niniejsze opracowanie jest trzecim i zarazem pierwszym opublikowanym w tym wieku. W stosunku do wyżej przywołanych dzieł o Italosie zawiera jednak istotne *novum*. Po raz pierwszy w dociekaniach nad Janem Italosem sięgnięto po wszystkie najważniejsze zachowane źródła dotyczące tej postaci, dzięki czemu osiągnięto pełną i wyczerpującą rekonstrukcję jego życia i poglądów. Po raz pierwszy również w literaturze przedmiotu podjęto badania z zakresu aporii o wyrażeniu zdaniowym, które choć stanowią niezwykle ważną składową realizowanego przez filozofa programu nauczania w Konstantynopolitańskiej Wszechnicy, to w pełni zostały pominięte i niedocenione przez wcześniejszych autorów.

Na gruncie polskim książka *Joannes Italos: „konsul filozofów”. Aporie i rozstrzygnięcia* jest jedyną, ponieważ w języku ojczystym nie mamy żadnej monografii na temat życia Jana Italosa, nie wspominając już o właściwych dlań filozoficznych zapatrywaniach czy dziele jego życia, mianowicie tytułowo wspomnianych *Απορίαι και λύσεις*. W literaturze przedmiotu tytuł pisma Jana Italosa znany jest w dwóch wersjach językowych (greckiej i łacińskiej), stąd też w niniejszej monografii używamy ich zamiennie wraz z polskim przekładem oryginału greckiego. Zgodnie też z najnowszymi ustaleniami historiograficznymi i metodologicznymi na polu bizantyjskiej filozofii, według których należy głównie badać i edytować nierozpoznane dzieła myślicieli z Bizancjum, monografia, prócz omówienia życia i twórczości Italosa, została dodatkowo zaopatrzona bądź w parafrazy, bądź też w odautorskie przekłady wybranych aporii składających się na jego instruktywny zbiór 93 pytań i odpowiedzi. Z uwagi na pionierski charakter podjętych badań sięgam po metodę egzegezy historycznej, która może stanowić punkt wyjścia do dalszych systematycznych dociekań i filozoficznej wykładni doktryny myśliciela.

Jan Italos jest jednym z najważniejszych i kluczowych przedstawicieli uprawianej filozofii w Bizancjum XI wieku. Rzecz w tym, że bizantyjska tradycja filozoficzna nie jest w tej samej mierze znana i rozpoznana, co tradycje łacińska, arabska i żydowska, które od dawna uzyskały naukowy status historiograficzny. Podręczniki do historii filozofii na ogół pomijają okres bizantyjski, a program zajęć zwłaszcza na polskich uczelniach wyższych poświęcony średniowiecznej historii filozofii zazwyczaj nie obejmuje bizantyjskiej myśli

filozoficznej. Wiadomo bowiem, że w stosunku do Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego, zwanego pejoratywnie „bizantyjskim”, dominowały dalece niepocholebne i niesprawiedliwe opinie, przez co w świadomości zachodniej trudno było o akceptację w Bizancjum twórczej aktywności filozoficznej. W literaturze przedmiotu do dziś zresztą filozofia bizantyjska nierzadko jest ujmowana jako „biała plama” albo *terra incognita*.

Pojęcie „białej plamy” oznacza celowe zignorowanie, przemilczenie, pominięcie czegoś i do niedawna zwyczajnie dotyczyło uznania tzw. „filozofii bizantyjskiej”. Ta ostatnia była kontynuacją późnoantycznej, wielorako pojmowanej filozofii i stąd też analogicznie do średniowiecznej filozofii łacińskiej, arabskiej i żydowskiej być może lepiej nazywać ją jako filozofię grecką w Bizancjum lub średniowieczną grecką.

Obecnie bardziej przychylnie filozofię Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego nazywa się „ziemią nieznaną” i oprócz zaszłości ideologicznych zachodzi tutaj trudność kompetentnego badania bizantyjskich źródłowych tekstów filozoficznych, z których ogromna część nadal wymaga edycji. Nie dziwi zatem, że przodują w tej dziedzinie uczeni greccy i że pionierska na tym polu monografia pt. *La philosophie byzantine* (Paris 1949; przekład polski, S. Tokariew, Kraków 2012) była właśnie dziełem greckiego uczonego – Bazylego Tatakisa. Dopiero na początku XXI wieku pojawiają się ważne i zróżnicowane podejścia do filozofii w Bizancjum, akcentując jej „many faces” lub „many ways”, w świetle których ujęcie Tatakisa w końcu zaczęło uchodzić za mało aktualne, a wręcz anachroniczne. W tym samym czasie podjęto ożywioną dyskusję nad jej historiografią, która trwa do chwili obecnej, i w której znów zauważalna jest przewaga badaczy greckojęzycznych (L. Benakis, M. Cacouros, K. Ierodiakonou, K. Viglas, L. Couloubaritsis, N. Matsoukas). Powstają też konkurencyjne wykładnie tej filozofii z nastawieniem na teologię i prawosławie (G. Kapriev, W. Łurje, P. Riewko-Linarato, J. Zozuľak, P. Milko). W tym też kontekście należy stwierdzić, iż początkowy etap badań nad bizantyjską tradycją filozoficzną przynależy do epoki minionej i przeszłej. Mając też na uwadze nowości w obcojęzycznej literaturze przedmiotu, jak i podejmowane ważne inicjatywy wydawnicze bizantyjskich tekstów filozoficznych, można mieć nadzieję, że dziedzina ta zyska należne uznanie co najmniej w kręgach fachowych, choć w Polsce niewielu badaczy się nią zajmuje i dla wielu stanowi ona wciąż „białą plamę” i wartą poznania *terra incognita*.

Z racji powszechnie znikomej wiedzy o specyfice bizantyjskiej myśli filozoficznej oraz braku dociekań nad jej najnowszą historiografią w Polsce, w pierwszym rozdziale książki zwięźle omawiam, czym jest filozofia bizantyjska, jaka była jej przeszłość i jaki jest aktualny status badań nad nią. Analiza najważniejszych kwestii spornych w tej materii

stanowi konieczny punkt wyjścia do dalszych rozważań. Nie sposób dociekać ani tego, kim był Jan Italos, ani jakie były właściwe dlań losy czy w końcu głoszone przez niego poglądy, jeśli nie zrozumiemy tradycji, do której przynależał i którą wyrażał. Bez podstawowej znajomości bizantyjskiej filozofii, w tym o nadawanych jej znaczeniach, ramach czasowych, autonomii, nie jesteśmy w stanie docenić dokonań myśliciela oraz stosownie ich osadzić zarówno w historycznych dziejach samego Cesarstwa Wschodniorzymskiego, jak również w dziejach filozoficznej myśli w ogóle.

W rozdziale drugim rozprawy przedstawiam sylwetkę Jana Italosa (ok 1025-po 1082?) oraz jego biografię. Rekonstrukcja faktów z życia filozofa opiera się na ocalałych źródłach, przy zachowaniu ich chronologicznego porządku. Dane z życia Italosa zostają omówione w odniesieniu do najważniejszych pozostałych o nim testimoniów, które w dostępnej literaturze o filozofie dotychczas nie zostały łącznie i tak szczegółowo przebadane. Ich grono tworzą: *Pochwała Italosa* Michała Psellosa, akta procesowe, *Synodikon Ortodoksji*, anonimowa satyra *Timarion*, *Aleksjada* Anny Komneny oraz *Skarbiec ortodoksji* Niketasa Choniatesa. Niektóre ze źródeł podaję po raz pierwszy w całościowych lub fragmentarycznych tłumaczeniach na język polski. Nawiązanie do wypowiedzi osób współczesnych Janowi Italosowi służy w miarę możliwości nakreśleniu jak najbardziej obiektywnego obrazu myśliciela, mimo zaistniałych trudności, gdyż opinie o nim były bardzo różne, niekiedy wręcz skrajne.

Italos był jednym z najbardziej oryginalnych filozofów w Bizancjum a zarazem wychowankiem znamienitego Michała Psellosa. Wywodził się z południowych terenów Italii, skąd wraz z ojcem w nieznanych okolicznościach przybył do Konstantynopola. W stołecznym mieście wpierw pobierał nauki u nieokreślonych nauczycieli, a następnie u samego Psellosa. Na podobieństwo tego ostatniego nauczał w Konstantynopolitańskiej Wszechnicy wszystkich dziedzin filozofii, gdzie piastował odziedziczoną po swoim mistrzu zaszczytną funkcję „konsula filozofów”. Do grona uczniów Italosa należeli m. in. cesarz Michał VII Dukas i jego brat Andronikos, Eustratios z Nikei czy gramatyk Abasgos, w późniejszym czasie zidentyfikowany z gruzińskim myślicielem Johannesem Petritzim. Jan Italos zasłynął jako autor licznych komentarzy do logicznych rozpraw Stagiryty, których był wytrawnym i wybitnym znawcą. Wśród jego nielicznych zachowanych dzieł odnajdujemy utrzymane w Arystotelesowym duchu komentarze do II, III i IV księgi *Topik*, dwie rozprawy na temat sylogizmów i dialektyki oraz jedną o retoryce, a co najważniejsze dzieło jego życia, czyli znany pod wymownym tytułem – *Απορίαι καὶ λύσεις* lub *Quaestiones quodlibetales* – zbiór 93 odpowiedzi na pytania stawiane filozofowi podczas wykładów przez podopiecznych.

W historii bizantyjskiej myśli filozoficznej Janowi Italosowi przypadło szczególne miejsce, albowiem został on oskarżony o głoszenie doktryny niezgodnej z ortodoksją. Po raz pierwszy postawiono mu zarzuty o głoszenie nauk przeciwnych dogmatom Kościoła w latach 1076/1077 za władztwa Michała VII Dukasa, lecz wskutek cesarskiej interwencji został on uniewinniony. Sprawa filozofa wróciła w 1082 roku, kiedy to na rozkaz Aleksego I Komnena powtórnie przebadano jego doktrynę. Wtenczas jednak Italosa uznano winnym i obłożono 11 anatemami, które potem zawarto w *Synodikonie Ortodoksji*. Z tekstu *Synodikonu* możemy wyczytać, iż najważniejszymi przewinami Jana Italosa generalnie były: przedkładanie nauk antycznych miłośników mądrości nad doktrynę Kościoła, logiczne podejście w rozstrzygnięciu kwestii teologicznych (tj. wcielenie Chrystusa, dwóch natur Chrystusa (ludzkiej i boskiej) czy kwestionowanie cudów) oraz wątki o Platońskiej proveniencji (w tym: preegzystencja ludzkich dusz, metempsychoza, wieczność materii i idei, a przeto i negacja kreacji *ex nihilo*). Po skazaniu Jana Italosa nieznane są jego dalsze losy, a ściśle mówiąc, od marca 1082 stanowią one dla nas nieodgadnioną tajemnicę.

Przywołane w rozdziale drugim pracy zachowane świadectwa o filozofie są skarbcem wiedzy na temat głoszonych przezeń poglądów i nauk przekazywanych podopiecznym za czasu pedagogicznej działalności w cesarskiej Wszechnicy. Wszelako informacje w nich zawarte są relacjami „z drugiej ręki”, które mogą stanowić pewien dodatek względem treści obecnych w rozprawach samego myśliciela. Rekonstrukcja jego poglądów w obszarze filozofii wymaga przede wszystkim uwzględnienia materiałów źródłowych, mianowicie dostępnych i pozostawionych pism, a zwłaszcza dzieła jego życia *Απορίαι και λύσεις*, które nie zostało dotychczas przez badaczy trafnie i kompleksowo przebadane.

Rozdział trzeci rozpoczynam od krótkiego przeglądu rozpraw przypisywanych filozofowi, albowiem nie wszystkie z nich zostały rozpoznane we wcześniejszych opracowaniach jemu poświęconych. Dochodząc też charakterystycznych stanowisk z zakresu głoszonej przez Jana Italosa filozofii, w tym najbardziej obszernym i ostatnim już rozdziale książki, podejmuję analizę *Aporii i rozstrzygnięć*, których charakter bardziej adekwatnie oddaje łaciński tytuł dzieła – *Quaestiones quodlibetales*. Znaczną część pytań ujętych w tym piśmie nie jest aporetyczna (jak sugeruje grecki tytuł rozprawy), a jedynie przybliża różnorakie zagadnienia filozoficzne. Z pewnością do kwestii pierwszego typu można zaliczyć podnoszące problematykę ludzkiej *psyche*, a zwłaszcza powszechników czy problemów fizycznych, lecz już nie te omawiające filozofię i jej znaczenie czy Arystotelesowskie pismo *De interpretatione*. Bez względu jednak na naturę samych pytań i odpowiedzi zawartych w zbiorze Italosa należy odnotować, iż zagadnienia objaśniane przezeń uczniom w

Konstantynopolitańskiej Wszechnicy obejmują różne gałęzie wiedzy. Z samych nagłówków, jakimi zostały zaopatrzone *Quaestiones quodlibetales*, możemy wyczytać, że filozofowi nieobce były dociekania wokół kwestii logicznych, teologicznych, gramatycznych, psychologicznych, astronomicznych, etycznych, fizycznych, a nawet politycznych. Z drugiej strony, lektura dzieła Jana Italosa pokazuje, że niektóre z rozważanych problemów w stosunku do pozostałych były dla niego bardziej znaczące i inspirujące. Świadczy o tym fakt, iż wybrane pytania powtarzają się kilkakrotnie, inne natomiast tylko raz. Pytania z zakresu gramatyki, etyki czy teologii dla Jana Italosa nie uchodzą za szczególnie badawczo pociągające. I choć większą estymą obdarza on kwestie fizyczne i psychologiczne, to mimo wszystko w *Quaestiones quodlibetales* prymat wiodą problemy logiczne. W rzeczywistości owych zagadnień jest tak dużo, że całkowicie nie ma sensu zestawiać je z jakimikolwiek innymi. W ich gronie mamy nie tylko aporie związane z problemami pozostającymi w ścisłym związku z Arystotelesowskimi *Kategoriami*, które są rozpatrywane z perspektywy dzieła Porfiriusza *Isagoga* bądź odrębnie, ale i podejmujące zagadnienia badane przez Stagirytę w jego pismach tj. *De interpretatione*, *Analityki* i *Topiki* czy w końcu pytania szeroko traktujące o rodzajach i gatunkach.

Zauważalna przewaga logicznych wątków w *Aporiach i rozstrzygnięciach* pozostaje w zgodzie ze źródłami, w których Italos poszukiwał badawczej inspiracji i zachęty. Nie dziwi więc, że w swoich dociekaniach z reguły sięgał po logiczne rozprawy Stagiryty, w tym traktaty *O wyrażeniu*, *Kategorie*, *Analityki pierwsze i wtóre*, *Topiki*, *Metafizykę*, *Fizykę*, *O duszy*, w mniejszym zaś stopniu *Etykę nikomachejską*, *Meteorologikę* i *O niebie*. Mimo jednak faktu, że w *Quaestiones quodlibetales* nadrzędną rolę odgrywa Arystoteles i jego oryginalne dzieła, to nie brakuje w nich również nawiązań do innych autorów. W szczególności mowa jest o Platonie i jego dialogach, neoplatońskich filozofach (głównie Porfiriuszu i Proklosie i ich wiekopomnych dziełach – *Isagodze* oraz *Elementach teologii*) czy choćby o egzegetach Arystotelesowskich pism związanych ze szkołą aleksandryjską – Ammoniosie i Janie Filoponie. Poza wyżej przywołanymi twórcami i pismami, za wyjątkowe źródło inspiracji dla podjętych przez myśliciela rozważań w *Aporiach i rozstrzygnięciach* należy uznać Jana Damasceńskiego i jego dwie rozprawy, czyli *Dialektykę* oraz *rozdziały filozoficzne* i *Wykład wiary prawdziwej*. Warto odnotować, że mamy tutaj również kilka odwołań do pism teologicznych autorstwa Grzegorza z Nazjanzu, jak i do tekstu Pisma Świętego.

Dociekanie głównej tematyki i wpływów na Jana Italosa, w trzecim rozdziale monografii, ma na celu udowodnić, iż w *Απορίαι και λύσεις* nadrzędnego źródła inspiracji

myśliciela należy upatrywać w Arystotelesie i jego pismach. Ponadto, że dominacja nauki tego ostatniego w zbiorze pytań i odpowiedzi w pełni oddaje charakter programu edukacyjnego realizowanego w szkołach wyższych na terenie Cesarstwa Bizantyjskiego, gdzie prymat wiodła logika oraz wspomniane wcześniej rozprawy logiczne Stagiryty w wykładni komentatorów o proveniencji neoplatońskiej.

Obok wskazania kluczowej problematyki oraz źródeł inspiracji Italosa w trzecim rozdziale monografii szczegółowo traktuję także o wybranych aporiach i rozstrzygnięciach na temat filozofii, duszy, powszechników i wyrażenia zdaniowego. Ich dobór nie tylko pozostaje w zgodzie z tym, co bizantyjscy uczeni uznawali za najbardziej cenne w osiągnięciu rezultatów filozoficznych, ale i służy wykazaniu, iż niektóre z zarzutów z ocalałych świadectw o Janie Italosie jawią się jako bezzasadne i niesprawiedliwe w kontekście głoszonej przez niego nauki, niektóre zaś wręcz przeciwnie. O ile trudno jest bowiem odnaleźć w pytaniach wątki świadczące o obecności w niej metempsychozy, Platońskich idei czy kwestionowaniu zmartwychwstania, o których liczne wzmianki pochodzą z testimoniów, o tyle też nie jest problematyczne, by odnaleźć te, z których przebija ogólna fascynacja logiką i sięganie po nią w dowodzeniach różnych zagadnień, w tym i teologicznych. Skądinąd omówione aporie o uniwersaliach mają na celu ukazać Italosa jako zdolnego polemistę i twórcę innowacyjnych rozstrzygnięć na tym polu, a aporie o wyrażeniu zdaniowym po raz pierwszy przedłożone w literaturze przedmiotu – jako doskonałego dydaktyka i propagatora wiedzy. Stąd, by zaznaczyć odbiorcę ze specyficznym sposobem interpretowania przez Italosa danych kwestii, niektóre z pytań przedstawiam bądź w formie parafraz, bądź też tłumaczeń oryginalnych tekstów. Aspekt dydaktyczny działalności filozofa nie został stosownie przywołany i przez innych badaczy życia i twórczości Italosa rozwinięty. Jest to dość zaskakujące, gdyż instruktywne dzieło myśliciela prócz bycia źródłem informacji o właściwych dlań głównych badawczych zainteresowaniach i doskonałej znajomości Arystotelesowskiej logiki, nade wszystko stwarza nam sposobność poznać go jako świetnego nauczyciela, który w Konstantynopolitańskiej Wszechnicy na wzór swego mistrza skupiał wokół siebie wielu podopiecznych. W niniejszej monografii akcentuję zatem fakt, że lektura *Aporii i rozstrzygnięć* wiedzie do wniosku, że Jan Italos swój pedagogiczny sukces zawdzięczał własnej erudycji, indywidualnemu podejściu do słuchacza, systematyczności, skrupulatności, zwięzłemu i prostemu wyrażaniu swych myśli. Bez wątpienia filozof ten był doskonałym *paidagogos*, któremu w dydaktyce i nauczaniu nie był w stanie nawet zaszkodzić trudny, a niekiedy wręcz nieokrzesany charakter.

Książka pt. *Joannes Italos: „konsul filozofów”*. *Aporie i rozstrzygnięcia* omawia życie i twórczość wyjątkowego reprezentanta greckiej filozofii w Bizancjum. Wiek XI, na który przypada działalność Italosa, stanowi jeden z najlepszych i najbardziej płodnych okresów dla bizantyjskiej filozofii. W tymże okresie myśliciele zwracając się przyjaźnie ku antycznej schedzie i intensywnie czerpiąc z niej inspiracje, zapewnili uprawianej przez siebie nauce względną niezależność. Owa autonomia natomiast w dużej mierze wynikała z poczynań Jana Italosa oraz jego wielkiego mistrza Michała Psellosa. Ich stosunek względem filozofii podzielali także następni bizantyjscy myśliciele, tj. znakomici kontynuatorzy nurtu klasycznego XII stulecia, w tym Eustratios z Nikei, Michał z Efezu i Teodor ze Smyrny.

W perspektywie globalnej monografia uzupełnia luki w stanie wiedzy na temat wytrawnego znawcy Arystotelesowej logiki Jana Italosa i jego nauki, w perspektywie polskiej – przedstawia czytelnikowi jedną z naczelnych – a znaną nielicznym uczonym – postaci bizantyjskiej tradycji filozoficznej. Wszak mowa o tradycji trwającego ponad dziesięć stuleci Cesarstwa Bizantyjskiego, którego roli i znaczenia w dziejach kultury europejskiej nie powinno się lekceważyć i pomijać w dysputach akademickich w naszym kraju. Wręcz przeciwnie, na miarę naszych możliwości trzeba ją poznawać, by na wzór innych nie musiała uchodzić za „białą plamę”, ale intrygującą dziedzinę badań obecną również w uniwersyteckiej dydaktyce i nauczaniu.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

Moje pozostałe osiągnięcia naukowe ściśle wiążą się z bizantyjską tradycją filozoficzną. Z jednej strony ich zwieńczeniem są opracowania dotyczące życia i twórczości Georgiosa Gemistosa (1360-1453), tj. myśliciela, który w literaturze przedmiotu z racji swego skrajnego zamiłowania do antycznej filozofii nierzadko bywa określany mianem ostatniego Hellena, i który bodaj jako jedyny z bizantyjskich uczonych z rozmysłem propagował pogańskie, a nie chrześcijańskie wartości, czemu dał wyraz w swoim wyzywającym i najważniejszym dziele pt. *Zapis praw*. O jego wielkiej fascynacji antykiem, zwłaszcza Platonem i platońską doktryną świadczy skądinąd obrany przezeń przydomek, czyli Plethon. Myśliciel ten znacząco wpłynął na swoich rodaków, przede wszystkim zaś na włoskich humanistów, którzy według niego błędnie rozumieli doktrynę cieszącego się na Zachodzie wielką estymą Arystotelesa, a Platona praktycznie nie znali. Plethon wszczął też długotrwały spór o prymat Platona i Stagiryty w chrześcijaństwie. W mojej jedynej w Polsce monografii i artykułach o tym kontrowersyjnym filozofie przedstawiłam w zarysie jego biografię i

twórczość, przedłożyłam pierwszy polski przekład *Hymnów do bogów* (35 rozdział, księgi III) z *Zapisu praw*, a wspólnie z Marianem Wesołym – całościowe tłumaczenie I księgi tegoż dzieła. Ponadto przedmiotem moich badawczych dociekań obok politeistycznego panteonu i hierarchii antycznych bóstw obecnych w naczelnym dziele filozofa stały się wybrane wątki zawarte w rozprawie *O cnotach* i piśmie *De Differentiis*.

Plethona i jego myśli filozoficznej dotyczą poniższe publikacje:

1. M. Jaworska, 2008, *Zapomniany filozof: Georgios Gemistos [Plethon]. Zarys życia i twórczości*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski.
2. M. Jaworska-Wołoszyn, 2013, *Wokół panteonu w 'Prawach' Plethona*, „Filo-Sofija”, nr 1, 20, s. 59-73.
3. M. A. Wesoły, M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *Plethona 'Zapis Praw'*, „Peitho. Examina Antiqua”, vol. 1, nr 5, s. 301-319.
4. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Religia i pobożność w Traktacie o cnotach Georgioga Gemistosa (Plethona)*, [w:] G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska (red.), *Język doświadczenia religijnego*, t. 10, s. 83-95.
5. M. Jaworska-Wołoszyn, 2019, *Pismo De Differentiis i Plethona krytyka Arystotelesowskiego Boga*, „Constantine's Letters”, vol. 12, nr 1 (w druku).

Z drugiej strony moje badania nad filozoficzną tradycją Cesarstwa Wschodniorzymskiego obejmują twórczość i filozoficzną działalność Michała Pselloso (1018-1078?) powszechnie uznawanego za największego i najpłodniejszego erudyty, jakiego Bizancjum w ogóle wydało. Mianowany przez cesarza Konstantyna IX Monomacha na „konsula filozofów” Psellos był pierwszym, który sprawował tę zaszczytną funkcję w cesarskiej Wszechnicy w Konstantynopolu. Posiadał znajomość niemal wszystkich gałęzi wiedzy, co zresztą nie umknęło uwadze jemu współczesnych. Filozoficzna spuścizna tego znamienitego myśliciela obejmuje rozległą problematykę z zakresu retoryki, gramatyki, historii, matematyki, astronomii, jak również okultyzmu czy muzyki i została przezeń ujęta w różnych formach literackiej ekspresji, w tym i popularnych w Bizancjum listach. Postać Michała Pselloso, właściwe dlań zainteresowania, edukacyjną aktywność, jak również zapatrywania o charakterze filozoficznym przybliżam polskiemu czytelnikowi z perspektywy kilku jego dzieł. W ich gronie mamy do tej pory nieomówione w Polsce: dwie słynne epistoły do konstantynopolitańskich patriarchów, czyli Jana Ksifilinoso i Michała Kerularioso, zawierający autobiograficzne wątki *Encomium in matrem*, retoryczne pismo *Enkomion wina*

oraz zwięzłą rozprawę pt. *Kiedy padał deszcz i nie przyszli jego uczniowie do szkoły*. W opracowaniach dotyczących dwóch ostatnich z wymienionych dzieł Psellosa przedkładam także ich pierwsze przekłady na język ojczysty.

Wzmiankowaną problematykę obejmują następujące artykuły:

1. M. Jaworska-Wołoszyn, 2015, *Michała Psellosa własna i Platona obrona*, „Filo-Sofija”, nr 28, 1, II, s. 181-191.
2. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Michała Psellosa słowa o matce*, [w:] E. Skorupska-Raczyńska, J. Rutkowska (red.), *Słowo. Dźwięk. Obraz*, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski, s. 25-36.
3. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Pobożność Teodoty – matki Psellosa*, [w:] J. Rutkowska, G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska (red.), *Język doświadczenia religijnego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, t. 9, s. 73-85.
4. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Michała Psellosa ‘Enkomion wina’*. *Filozoficzna zaduma*, „Filo-Sofija”, nr 33, 2, s. 99-115.
5. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Michała Psellosa „Kiedy padał deszcz i nie przyszli jego uczniowie do szkoły”*, „Constantine’s Letters”, vol. 9, nr 1, s. 183-191.
6. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Psellosa epistoła do patriarchy Michała Kerulariosa*, „Humaniora”, nr 4, 20, 101-115.

Wszelako kluczową postacią moich wieloletnich badawczych dociekań jest Jan Italos i jego intelektualno-edukacyjna działalność w stołecznym mieście Bizancjum XI wieku. Życie Italosa, jak również niektóre z ocalałych o nim testimoniów zwięzle omówiłam w kilku publikacjach, których pokłosie stanowi monografia pt. *Joannes Italos: „konsul filozofów”*. *Aporie i rozstrzygnięcia*. Dodatkowo artykuł *O żalu i goryczy oskarżonego Jana Italosa* został też zaopatrzony w tłumaczenie na język polski epistoły, której autorstwo przypisuje się temu myślicielowi. Rzecz dotyczy listu adresowanego do patriarchy Eustratiosa Garidasa pt. *Italosa apologetyczny list do archijereja panującego patriarchy*.

Powyższą tematykę poruszają publikacje:

1. M. Jaworska-Wołoszyn, 2010, *Jan Italos: kontrowersyjny „konsul filozofów”*, [w:] G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska (red.), *Język doświadczenia religijnego*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 385-395.

2. M. Jaworska-Wołoszyn, 2012, *Poza granicami wiary. Anatemy na Jana Italosa*, „Filo-Sofija”, nr 1, 16, s. 83-94.
3. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *John Italos Seen by Anna Komnene*, „Peitho. Examina Antiqua”, vol. 1, nr 5, s. 279-294.
4. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *Bizantyjska satyra 'Timarion' i postać Jana Italosa*, [w:] E. Skorupska-Raczyńska, M. Maczel, J. Żurawska-Chaszczewska (red.), *Tekst artystyczny w badaniach lingwistycznych*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski, s. 31-43.
5. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *O żalu i goryczy oskarżonego Jana Italosa*, „Filo-Sofija”, vol. 14, nr 2, I, 25, s. 173-182.

Ponadto w kręgu moich zainteresowań pozostających w bezpośredniej styczności z filozoficzną tradycją w Bizancjum znajdują się zagadnienia z zakresu szeroko pojętej filozofii i edukacji, doniosłego znaczenia Arystotelesa i jego doktryny w Cesarstwie Wschodniorzymskim, stanu badań nad bizantyjską myślą w naszym kraju, a co najważniejsze osiągnąć znakomitego znawcy tej dziedziny badań w Polsce, czyli Mariana Wesołego.

Kwestie te ujęłam w podanych poniżej artykułach:

1. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Edukacja w Bizancjum. Zarys problemu*, „Język. Religia. Tożsamość”, nr 1, t. 13, s. 69-83.
2. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Mariana Wesołego grecka filozofia w Bizancjum*, „Peitho. Examina Antiqua”, vol. 1, nr 8, 447-458.
3. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Przegląd badań nad myślą bizantyjską w Polsce*, „Constantine's Letters”, vol. 10, nr 1, s. 12-24.
4. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Arystoteles w Bizancjum*, [w:] A. Stempin (red.), *Spacer z Arystotelesem*, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, Poznań, s. 61-71.
5. M. Jaworska-Wołoszyn, 2018, *Filozofia w Bizancjum: znaczenie, autonomia, ramy czasowe, periodyzacja*, „Język. Religia. Tożsamość”, nr 2, t. 18, s. 215-230.

Grecka filozofia w Bizancjum jest średniowieczną kontynuatorką jej antycznej poprzedniczki, stąd też mój kolejny obszar badawczy dotyczy filozoficznej myśli i reprezentantów tradycji, której stała się spadkobierczynią.

Artykuły poświęcone myślicielom doby antyku obejmują literacką twórczość czołowych postaci, w tym Sokratesa, Platona, Arystotelesa czy Ksenofonta. Obok podjętych w nich, a nierzadko analizowanych przez innych uczonych zagadnień z zakresu Platonijskiej koncepcji

pisma, przyjaźni, relacji między *erastesem* i *eromenosem* czy Sokratesowej zachęty o troskę duszy, przybliżam w tychże opracowaniach także kwestie filozoficznie mniej rozpoznane. Mowa przede wszystkim o winopiciu, o którym Stagiryta traktował w rozprawach *Sympozjon* i *Problemata*, herpetologii w Arystotelesowych pismach przyrodniczych czy Ksenofontowym ujęciu hippiki.

Antycznej myśli filozoficznej m. in. tyczą się artykuły:

1. M. Jaworska, 2002, *Il Fedro di Platone: Eros, retorica, la critica alla scrittura*, "Eos", nr 89, s. 255-268.
2. M. Jaworska-Wołoszyn, 2013, *Platońska Apologia Sokratesa i zachęta do troski o duszę*, „Język. Religia. Tożsamość”, t. 9, s. 31-39.
3. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *Rozważania nad mową i pismem na przykładzie Platońskiego Fajdrosa*, [w:] B. Walczak, A. A. Niekrewicz, J. Żurawska-Chaszczyńska (red.), *Komunikacja w stechnicyzowanym świecie. Wpływ postępu technicznego na język i literaturę*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski, s. 11-20.
4. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *Postawa Sokratesa wobec śmierci*, [w:] G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska (red.), *Język doświadczenia religijnego*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, t. 7, s. 39-49.
5. M. Jaworska-Wołoszyn, 2014, *Wokół platońskiego uduchowienia związku miłośnika i oblubieńca*, [w:] G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska (red.), *Język doświadczenia religijnego*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, t. 7, s. 275-285.
6. M. Jaworska-Wołoszyn, 2015, *Wychowawcza funkcja Sokratesowego zawstydzania w Lizysie*, [w:] A. J. Sowiński (red.), *Twórczość pedagogicznie kształtowana*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski, s. 155-164.
7. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Relacja jeźdźca i konia w Ksenofontowej Hippice, czyli jeździe konnej*, [w:] E. Skorupska-Raczyńska, J. Rutkowska (red.), *Koń w kulturach świata*, Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski, s. 33-46.
8. M. Jaworska-Wołoszyn, 2016, *Arystotelesa zaginiony Sympozjon, czyli o winopiciu. Treść ocalałych świadectw i fragmentów*, „Peitho. Examina Antiqua”, vol. 1, nr 7, s. 205-215.
9. M. Jaworska-Wołoszyn, 2017, *Platon i wino*, „Język. Religia. Tożsamość”, nr 1, t. 15, s. 35-45.

10. M. Jaworska-Wołoszyn, 2018, *Satyra na filozofów (Lukian, Hermiasz, 'Timarion')*, [w:] S. Dworacki, M. Jaworska-Wołoszyn (red.), *Filozofia w literaturze i sztuce*, Gorzów Wielkopolski, s. 61-78.

11. M. Jaworska-Wołoszyn, *Węże w pismach przyrodniczych Arystotelesa*, [w:] E. Skorupska-Raczyńska, J. Rutkowska (red.), *Gady i płazy w kulturach świata* (w druku).

Magdalena Joanna Wołoszyn